

Összefoglalás

A jelen disszertáció a magyar kérdőszóelemek eloszlásával és szintaktikai tulajdonságaival foglalkozik. Ezeknek az elemeknek többféle funkciójuk is van: nemcsak kiegészítendő kérdésekben, de más környezetben is előfordulnak. A különböző környezetek vizsgálatából a disszertáció fő tézisét adó következtetésre jutunk: a kérdőszóelemek a magyarban változók. Erre a kérdőszóelemeknek abból a tulajdonságából következtethetünk, hogy nincsen saját inherens kvantált jelentéselemük — a kvantált értelmezést a szintaxisban nyerik el, a mondatban jelenlevő különböző kvantoroktól. Ennélfogva a szintaktikai konfiguráció határozza meg azt, hogy a kérdőszóelemek egy adott szerkezetben milyen jelentésben fordulnak elő, és milyen tulajdonságokkal bírnak.

Mindezek bemutatása után a leggyakoribb kérdőszóelemeket tartalmazó konstrukciók elemzése következik. Ennek során újragondolásra kerül az egyszeres és többszörös kérdések szerkezete, valamint elemzésre kerül egy sajátos konstrukció, mely a generatív irodalomban eddig még nem került terítékre: a többszörös partitívuszi szerkezet. A kérdőszóelemek mindhárom területen olyan tulajdonságokat mutatnak, amelyeket változó mivoltuk alapján elvárunk tőlük, ezzel bizonyítva a fenti tézis helyességét. A kidolgozott elemzések pedig választ adnak olyan kérdésekre, melyeket korábbi elemzések megválaszolatlanul hagytak.

Az első fejezet a magyar mondat szerkezet azon részeivel foglalkozik, melyek a későbbi tárgyalás megértése szempontjából fontosak. Ezek között találjuk a magyar mondat szerkezet rövid bemutatását, külön jellemezve a semleges és nemsemleges mondatokat; az exkluzív fókusz és a topikalizált elemek jellemzését (külön kezelve három topikfajta: a rendes topikokat, a kontrasztív topikokat és a balra kihelyezett összetevőket). Ez a fejezet szintén kifejti a mondat szintű diszjunkciók finomszerkezetét, és vázolja a kérdőszóelemek eloszlását és használatát, mind a mai magyar nyelvben és a nyelv korábbi állapotaiban, rámutatva arra, hogy a kérdőszóelemek változóként viselkednek és viselkedtek korábban.

Az ezt követő fejezetek egy-egy sajátos területét dolgozzák fel a kérdőszóelemek szintaxisának, a kérdések mondattanát (második és harmadik fejezet), illetve egy eddig még nem tanulmányozott konstrukcióval foglalkoznak (negyedik fejezet).

Az egyszeres kérdésekről szóló fejezet a kérdőszómozgatás és az exkluzív fókusz-mozgatás között fellelhető párhuzamot fejti ki, szintaktikai, szemantikai és fonológiai ismérvek alapján, és amellet érvel, hogy a nyílt szintaxisban tapasztalható párhuzamon túl a két jelenség alapjaiban különböző, nem vonható össze. A kérdőszóelemek és a fókusz különböző jegyekkel rendelkeznek (a kérdőszóelemeknek mind <+f>, mind <+wh> jegyük van, míg a fókusz csak az előbbi). Ennek következtében a kérdőszóelemek egy interrogatív mondatbevezetővel kell, hogy kapcsolatba lépjenek a rejtett szintaxisban, melyet a <+wh> jegy ellenőrzésének foghatunk fel, és mely a fókuszált elemekre nem igaz. A

kérdésekben előforduló kérdőszóelemeken lévő $\langle +wh \rangle$ jegy a Q_{wh} kérdőoperátornak köszönhető – ez az operátor köti a kérdőszóelemeket a szavak szintjén, ezáltal biztosítva nekik kérdőszóként való értelmezésüket. A kérdőoperátor felelős a kérdőszavak szemantikai engedélyezéséért, míg az interrogatív C^0 -n való $\langle +wh \rangle$ jegyellenőrzés a formális engedélyezésük része. Ez utóbbi engedélyezésre való igény magyarázza azt, hogy a kérdőszóelemek nem jelenhetnek meg neminterrogatív mondatokban (mint például vonatkozó mellékmondatokban vagy egyéb $\langle -wh \rangle$ mondatokban). A $\langle +wh \rangle$ jegy C^0 -be való mozgása pedig azt vonja maga után, hogy kérdőszóelemeket nem előzhetnek meg kvantorok a mondatban – ezen elemek jelenléte gátolná a kérdőszó és a mondatbevezető közötti jegymozgatást.

A többszörös kérdésekről szóló fejezet azoknak a különféle mondatoknak adja teljes szintaktikai és jelentésbeli jellemzését, melyekben több kérdőszóelemet találunk. Szintaktikai tulajdonságukat tekintve bemutatásra kerül, hogy a bennük található kérdőszóelemek nem egyformák: egy kérdőszó mindig olyan, mint az egyszeres kérdésekben szereplő kérdőszavak (melyeket Q_{wh} operator köt és $\langle +wh \rangle$ C^0 engedélyez), míg a többi ezektől eltérő, rendhagyó tulajdonságokkal bír. A rendhagyó kérdőszavak az egyszeres kérdésekben előfordulóktól eltérő módon engedélyeződnek: vagy a szintaktikai környezetük látja el őket az univerzális kvantorokéhoz hasonló jelentéssel, vagy helyben maradva nyernek szintaktikai engedélyezést, a helyben maradó posztverbális fókuszokhoz hasonlóan. Ez valójában azt mutatja, hogy a többszörös kérdések nem többszörösek olyan értelemben, hogy soha nem találunk több, egyszeres kérdésekben található kérdőszót bennük.

Az utolsó fejezet az ún. többszörös partitívuszi konstrukciókkal foglalkozik, melyekben mellérendelt mondatokat találunk egy-egy kérdőszóelemmel. A többszörös partitívuszi konstrukciókat nem kérdésként értelmezzük, hanem kijelentő mondatokként, melyek egy előzőleg ismertett halmaz elemeit jellemzik, kérdőszóelemekkel utalva ezen halmaz részhalmazaira. A fejezet először is áttekinti a különböző nyelvekben talált többszörös partitívuszi konstrukciókat, és rámutat, hogy ezek kétfélek lehetnek attól függően, hogy az említett halmazt kimerítően jellemzik-e vagy sem. A magyar (más nyelvekhez hasonlóan) kimerítően jellemzi e halmazt, míg a francia (szintén többemagával) nem. E különbséget megmagyarázandó két különböző elemzést kell kínálnunk a két különböző típusú többszörös partitívuszi szerkezetre. A kimerítő többszörös partitívuszi konstrukciók szerkezetében mondatok diszjunkcióját találjuk, amelyekben a kérdőszóelemek mondatkezdeti kontrasztív topik pozícióba emelkednek, és egy univerzális kvantor által vannak kötve kívülről. Az univerzális kvantor diszjunkció felett felvett hatóköre magyarázza, hogy bár a kérdőszóelemek határozatlan frázisokhoz hasonló jelentéssel bírnak, mégis kimerítően jellemeznék egy adott halmazt. A nemkimerítő többszörös partitívuszi szerkezetek elemzése más vonalat követ: ezekben a kérdőszavak erős partitív névmásokként szerepelnek, annak köszönhetően, hogy párhuzamosan szerkesztett mellérendelt mondatokban fordulnak elő.

A jelen disszertáció a magyar kérdőszóelemek szintaxisának áttekintését és három kérdőszóelemet tartalmazó mondattípus behatóbb tanulmányozását nyújtja, tekintettel más nyelvekben mutatott viselkedésükre is. Mindezzel hozzájárul a magyar szintaxisról, a mondatok bal periferiáján található elemekről és az operátor-változó kapcsolatokról meglevő ismereteink bővítéséhez.

